

DUHAY GÁBOR ANTAL

Sólymok és solymászat a Kárpát-medencében

2018-ban az év madara a vándorsólyom volt. Az a madár, amely évezredek óta világszerte a solymászok legkedveltebb vadászmadara. A vándorsólyom (*Falco peregrinus*) kozmopolita faj, a Világon mindenütt előfordul. Rámenős, középtestű, alfajtól és nemtől függő nagyságú, színezetű sólyomféle (1. kép). Vadászati stílusa a nagy magasságokból a repülő vadra való rázuhanás és lerúgása, majd a földre kényszerített zsákmány megölése. A solymászat is ezt a tulajdonságát hasznosította, így a repülő apróvad (pl. fácán, fogoly, récefélék) elfogására ma kiválóan alkalmas. Hazánk területén soha sem volt gyakori fészkelő, viszont ennél sokkal nagyobb számban előfordult, mint téli vendég. Sajnos a múlt század ötvenes éveiben világszerte nagy károkat okozott a DDT¹, így a vándorsólyom populáció is – mint a madarak csúcsragadozója – erősen megritkult, és mint fészkelő madár hazánkban kipusztult. Felismerve a hatóanyag káros hatását az élővilágra, az 1970-es évek elején beszüntetették hazánkban is, de mivel a természetben kb. 11 év alatt feleződik, még sok időnek kellett elteltie ahhoz, mire a vándorsólyom populáció erősödni kezdhetett. Ehhez hozzájárult a természetvédelem hathatósabb fellépése is; minden ragadozó madarat védelem alá helyezett és ennek érvényt is szerzett. A vándorsólyom, mint fészkelő ismét megjelent hazánkban és ma már több mint 30 költőhelye ismert.

A solymászat lényegét összefoglalva, olyan hagyományos vadászati mód, ahol a solymász a fióka-, vagy felnőtt korban beszerzett ragadozó madarat gondozza, kézhez szoktatja, majd vadászatra betanítja. Ettől kezdve a vadászmadár a természetben előforduló vadászható vadfajokat elfogja és átengedi gazdájának, akitől az élelmét kapja.

A solymászat megjelenése a Kárpát-medencében erősen vitatott a kutatók körében. Nagyjából az V. századra tehető, mely dátum egybe esik Attila (410?–453) Duna menti hun uralmának kialakulásával. Kézai Simon Attila címermadaráról ezt írja: „*Ethele király címerén koronás fejű madár vala ábrázolva, melyet magyarul turulnak hívnak*”, amelyik madár az őshazában a legkiválóbb sólyom volt, fejedelmek, királyok legkedveltebb vadászmadara lehetett. A hunok (egy része) pedig annak a kínai birodalomnak a határáról származtak, akiknél az első írásos emlékek szerint i.e. a 7. században már solymásztak. Bár a kínai írások nem említik a hunok solymászatát, de valószínű, hogy ők hozták be a solymászat művészetét Európába. A Kárpát-medencében később az avarok szintén értettek a solymászathoz, amire a nagyszentmiklósi aranykincs is utal. A sólyom (mások szerint griff) szerű ma-

¹ A II. világháború alatt feltalált rovarirtó, a Gesarol.

darak egy lányt és egy ifjút emelnek a magasba, ami ún. „Égbe ragadási jelenet”-ként ismert.

A magyarok feltételezett solymász tudása visszavezethető az őshazába. Az Urál hegység környékén élt népcsoportok, közöttük a magyarok solymászatáról ugyan írásos emlékek nem maradtak fenn, de azokon a területeken a solymászathoz minden feltétel adott volt. A gyors lovak, a kiváló lovaglós tudás, a nagy puszták, vizek, erdők a maguk gazdag és sokféle vadvilágával és a távoli hegyek, sziklás vidékek, ahol a legkiválóbb ragadozó madarak fészkeltek. Az ősmagyarok – hasonlóan a pusztai népekhez – jól ismerhették a ragadozó madarakat, hiszen a nemzetségszók címerállatai többségükben sas, sólyom, karvaly (4. kép), héja (2. kép) stb. volt. Az Altáj hegység közelében, Kazakisztánban (Kazahsztánban) és Nyugat-Szibériában élő egyes népek még ma is magyaroknak (madzsar) tartják magukat. Ismerik a solymászatot, totemállatként tisztelik a ragadozó madarakat, állattenyésztéssel foglalkoznak, egyesek ma is jurtákban laknak, és a lovaglás fontos része életüknek. Szájhagyomány útján fennmaradt a közös magyar múlt emléke; míg ők hátramaradtak, a magyarok másik része nyugatra vándorolt, és a Kárpát-medencében telepedett le, országot alapított. A 14. században Kálta Márk a Képes Krónikában azt írta, hogy *„...a magyarok elterjedésének kezdete Szittyország (Scythia keleti részén) ... hemzsegnék ott a különféle vadállatok ... ennek a pusztának a hegyeiben ... griffek fészkelnek, és itt költik ki fiókáikat azok a legisfalk madarak, amelyeket a magyarul krecchetnek hívnak ...”*. Itt érdemes megjegyezni, hogy a „krecchet” oroszul az északi sólymot (*Falco rusticolus*) jelenti, míg nálunk a nagyon hasonló hangzású kerecsen (kerecsensólyom) neve „balobán”, tehát teljesen más fajt jelent. Schenk Jakab szerint az Urál hegységben fészkel a „krecset”, tehát a krónika helyesen írja le a magyarok akkori szálláshelyét. Azt is megemlíti, hogy él ott a mi kerecsensólymunknak egy nagyobb alfaja (*Falco cherrug milvipes*), amely jóval világosabb és természetesebb a mi sólymunknál. Többféle magyarázat létezik arra vonatkozóan, hogyan és mikor jelent meg a magyaroknál a kerecsen szó. Schenk szerint a XIII. században, mely fajt korábban rárósólyomnak neveztek. A Kárpát-medencében letelepedő magyarok bizonyára magukkal hozták kedvenc vadászmadaraikkal együtt a lovas solymászatot is, és tovább vitték Európa mindazon részeibe, ahol kalandozásaik során megfordultak. Erre utal egy X. századi római kisebb bazilika (San Saba) reliefje, ahol a népek Isten elé járulnak. Itt a magyart lovas solymászként ábrázolták. A sérült relief ma is látható (7. kép). Megjegyzendő, hogy ellenvélemény is elhangzott, amely szerint egy háborúzó népnek nem volt módja vadászmadarait magával vinni. Máshol viszont az olvasható, hogy amikor nem voltak csatában vadásztak, solymásztak. Az igazság valahol ott keresendő, hogy akinek volt módja szolgálókat is magával vinnie, közöttük lehetettek a solymászok madaraikkal együtt, mint később a török hadseregnél is tapasztalni lehetett.

Anonymus a következőket írja: *„... az Úr megtestesülésének nyolcszázizenkettedik esztendejében Ügyek, amint fentebb mondtuk, nagyon sok idő múltán Mágóg király nemzetségéből való igen nemes vezére volt Szctiának, aki feleségül vette Dentü-Mogyerban öndebelia vezérnek Emese nevű leányát. Ettől fia született, aki Álmos nevet kapta.*

Azonban isteni, csodás eset következtében nevezték el Álmosnak, mert teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg Turulmadár képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszermind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem saját földjükön sokasodnak el. Mivel tehát az alvás közben feltűnő képet magyar nyelven álomnak mondják, és az ő születését álom jelezte előre, azért hívták őt szintén Álmosnak. Vagy azért hívták Álmosnak – ami latinul annyi, mint szent – mivel az ő ivadékából szent királyok és vezérek voltak születendők... Mikor érett fiúvá serdült, Álmos vezér akkor feleségül vette azon a földön egy igen nemes vezérnek a leányát. Ettől született Árpád nevű fia, akit magával vitt Pannóniába...”. Ettől kissé eltérően írja le a Képes Krónika Álmos születését: „Álmos vezér anyjának álmában egy héja-forma madár jelent meg, rászállott és ettől teherbe esett, méhéből sebes patak fakadt, amely nem a saját földjén növekedett meg. Ezért történt, hogy ágyékából dicső királyok származtak.”

Nem mehetünk el szó nélkül a turulmadár faji hovatartozásának kérdése mellett. Sokan vizsgálták és sokféle magyarázat született. Különösen szembetűnő ez az első világháború utáni hősi emlékműveken megjelent turul szobrokon, ahol keselyűket, sasokat, néhol sólymokat, vagy ezek keverékét mintázták meg a művészek. Solymászati szempontból a legvalószínűbb, hogy a turul egy olyan ritka, kiváló vadászati tulajdonságokkal nagyra becsült ragadozó madár lehetett, amelyet csak a legnagyobb vezérek, nemzetségfők birtokolhattak. Erre utal a török „Thogrul”, vagy a perzsa „Tugral” madárnév, amely kiváló tulajdonságú solymásmadarat jelöl. Ha ilyen szempontból vizsgáljuk a feltételezett őshazában előforduló ragadozó madár fajokat és a solymászatban legértékesebbeket, akkor erősen leszűkíthető a kör. A keselyű-félék – bár a legnagyobb ragadozó madarak - dögevők lévén nem lehettek példaképei egy bátor, harcban edzett nemzetnek, még ha ez Herman Ottótól eredt is, a kor legismertebb ornitológusától. A sasok nagytestű madarak, erősek, bátrak, de vannak sólyomfajok, amelyek e hatalmas madarakat is elüldözhetik, amint az a honfoglalás legendájában olvasható a turullal kapcsolatban. Ugyanezt igazolják a solymásztapasztalatok is (Lelovich György közlése), miszerint az erre betanított sólymok képesek földre kényszeríteni ezt a nagy madarat. Ezek a tulajdonságok a solymászzal foglalkozó ősmagyarok szemében is felértékelhették a sasoknál kisebb, mégis nagyon ügyes és bátor sólymokat. Ehhez járulhatott még hozzá, hogy a sólymok kedvelik a nagy magasságokba való felkörüzést, majd az „égből” indítják zuhanó támadásaikat, amely akár úgy is értelmezhető, hogy az „égieket kötik össze a földiekkel”, akik nyilvánvalóan a tulajdonosaik; fejedelmek, királyok. Hatalmukat innen eredeztethették. Az őshaza solymásmadarai a kerecsensólyom (*Falco cherrug* – 5. kép), oroszul: bablobán, a vándorsólyom (*Falco peregrinus* – 1. kép), oroszul: szapszán, és a ritka északi sólyom, vagy vadászsólyom (*Falco rusticolus* – 3. kép), oroszul: krecset. Ez utóbbi ma is a solymászok legkeresettebb vadászmadara. Az őshazában élő magyarok közül az előkelőségek valószínűleg ajándékozás útján juthattak északi sólymokhoz, míg a többség valószínűleg kerecsensólymokkal, vándorsólymokkal, héjakkal (*Accipiter gentilis* – 2. kép), karvalyokkal (*Accipiter nisus* – 4. kép), kis sólyommal (*Falco columbarius*

1. kép: Vándorsólyom (A szerző fotója)

2. kép: Héja (A szerző fotója)

3. kép: Északi sólyom (A szerző fotója)

4. kép: Karvaly (A szerző fotója)

5. kép: Kerecsensólyom (A szerző fotója)

6. kép: Kis sólyom (A szerző fotója)

– 6. kép) esetleg szirti sassal (*Aquila chrysaetos*) solymásztak. Az északi sólyomnak fészkel egy viszonylag zárt alfaja az Altáj hegységben, mint e faj legdélebbi előfordulása. E fajról/alfajról az a vélemény, hogy átmenetet képez az északi sólyom és a kerecsensólyom között. E miatt hol az északi sólyomhoz, hol a kerecsensólyomhoz sorolták. A magyarok szálláshelyükön találkozhattak e madárral, ami valószínűleg kiváló vadász képességei és ritkasága miatt lehetett a turul megtettesítője. Az Urál hegység környékén feltárt sírokból (VI–VIII. század) származó leletek között számos, feltehetően magyar vonatkozású tárgy, köztük egy lovas solymászt ábrázoló ezüsttál (8. kép) került elő. Újabban néhány régész megkérdőjelezi, hogy e leletek magyarok lennének.

A ragadozó madár nevek régen többnyire a solymászati tulajdonságaikhoz kötődtek. Több név valószínűleg a VI–VIII. századi török népekkel való szomszédságból került át a magyar nyelvbe, mint pl. a sólyom, ölyv, turul, torontál, bese, zongor, karvaly és sok más nem csak a fajokra, hanem nemükre, korukra utaló nevekkkel is lehet a régi levelekben találkozni.

Árpád vezér (845–907) – aki a turul nemzettségéből származtatta magát – Kárpát-medencébe való bevonulásakor magyarjai között solymászok is voltak. Nem egy solymászatra utaló sólyom ábrázolású csatot, ékszert találtak honfoglaláskori sírokban. László Gyula szerint a honfoglaláskori vadászatnak „a solymászat volt a legmagasabb fokú, legkedveltebb formája, mintegy a vadászat lírája!”

Szent István (uralkodott: 1000–1038) idejében a szolgáltató rendek között megtalálhatók voltak a solymárok is, a fészekszedők és a sólyomnevelők és a király maga

is solymászott. A királyi család tagjainak, ispánoknak, főpapoknak a sólymait ország-szerte solymászok ezrei nevezték. A solymászok nagy szervezetet alkottak az Árpád-házi királyok (1000-1301) korában. Egyes települések a solymászok lakhelye volt, melyről több írás is tanúskodik. Például 1093-ban a Baranya megyei Nyárad ebesek és solymászok falva volt, Zólyomban pedig a IX–XIII. században egyre több királyi vadász, solymász telepedett le. Szaporodtak a sólymosok által lakott települések szerte a Kárpát-medencében, mint például Solymos, Ölyves, Kelecsény-Kerecsény, Szokolcs, Madarász, Karvalyos, Karvalykút, Solymár, Gyöngyös-Sólymos, Sólyomkő vára, Kreszen, Sasvár, Szokolca, Szakoly. Itt érdemes megjegyezni, hogy a „solymász” szót mellett/helyett más szavak is „divatban” voltak, mint pl. sólymos, ölyves, madarász, egyesek szerint a dravec és a daróc is e körbe sorolható.

Az első Árpád-kori ábrázolás a Képes Krónikában (1136) található iniciálé, amelyben Álmos herceg sólymával varjút fogat Csór vára alatt (9. kép). A lóháton lévő király előtt sólyma éppen egy levágott varjú nyakát harapja el. Álmosról feljegyezték, hogy 1108-ban Dömösön monostort alapított, és gondoskodott az apát úr sólymokkal való ellátásáról is az erdélyi Alvinc solymászaival, amit később 1136-ban II. Béla (uralkodott: 1131–1141) is megerősített. III. Bélát (uralkodott: 1172–1196) egyik pénzérméjén (bracteátán) lovas solymászként ábrázolták. II. András (uralkodott: 1205–1235) idején további solymász, sólyomszedő települések jöttek létre. Ebben az időben a sólyomfészkeket rejtő sziklák tulajdonjogával a birtokok adásvételekor külön rendelkeztek, külön névvel is jelölték a korabeli írásokban, mint pl. Sólymos, Sólyomkő, Sólyomszika. Feljegyezték, hogy az örökösök gyakran pereskedtek egy-egy ilyen sólyomfészkelő hely birtoklásáért. A király egyik pénzérméjén karján sólyommal ábrázoltatta magát a trónusán. IV. Béla (uralkodott: 1235-1270) szintén szenvedélyes solymász volt. Pénzérméi közül több is solymászcímet ábrázol; az egyik a lóháton vágatva viszi a király sólymát, többféle kivitelben pedig egy sólyom nyulat fog. A tatárjárás után, 1281–89-ben királyi solymászokat telepített Liptóba, a későbbiekben Szokolcs nevű Solymos faluba. A solymászok ispánja, a „comes falconarius” előkelő zászlósúr volt. Nagyszámú solymászával felkutatót minden sólyomfészket, és számba vette, nyilvántartotta őket. A papok is kedvelték a solymászatot, annyira, hogy egyesek a hivatásukat is elhanyagolták. A budai Zsinat egyik szabályzata már 1279-ben kimondta, hogy „kutyákkal vagy sólymokkal, akit vadászaton éretnek, bárkinek joga van ahhoz, hogy azokat tőle elvegye”. A kiváló solymászokat a király gyakran megjutalmazta, időnként földbirtokkal, esetenként nemesi címmel is. 1280-ban Bodrog megyéből származó adat szerint Tordáról való Mordar unokája László, a királyi solymászok egykori ispánjává volt Gyapol falu. Kun László (uralkodott: 1272–1290) három ekealj földet adományozott Mercse falu határában királyi solymászának, mert a Morva-mezei csatában kiváló érdemeket szerzett. 1305-ben a battányi – ma Batina – birtok tulajdonosa Füle királyi solymász volt. A solymászaton keresztül az ügyes és nagy tudású jobbágyok kikerülhettek a jobbágysorból. Nagy Lajos (1342-1382) például 1360-ban Madár (máshol: Madari) Péter várjobbágy fiának, Marcellnek szabaduló levelet adott. Indokként lejegyezték „... mivel,

hogy gyakran szerzett nekünk különböző élvezetes szórakozást solymásmesterségével, melyben királyi felségünk méltán lelte és lelheti gyönyörűségét.” Másik solymászának, Madari Mihálynak kérésére annak rokonait Path és Kürt nevű birtokaival együtt kiemelte addigi jobbágyorsukból és nemessé tette őket. A király fősolymásza Magyar László (Ladislaus Hungarus) volt, aki könyvet is írt a solymásatról. Sajnos ez a mű elveszett, így csak részletek váltak ismertté belőle Eberhard Hicfelt XV. század elején keletkezett latin nyelvű Aucupatorium Herodiorum című művéből. A ránk maradt töredékek nagy szakértelemről és tudásról tanúskodnak. A magyar solymászat – egyes kutatók szerint – olyan híres volt a középkorban, hogy a magyar királyi fősolymász tankönyvét használták Európa-szerte a solymászat tudományának elsajátításához. Ebben a korban olyan nagy megbecsülésben részesült a solymászat, hogy a benne való jártasság a lovaggá válás egyik előfeltétele volt. Aki nem tudott a solymásatról könnyedén és szakszerűen csevegni, kinézték az előkelő társaságokból.

A XIV. században is híres királyi solymászó hely volt Csepel szigete. Feljegyezték, hogy 1353-ban egy Ócsa melletti Ványt, Nagy Lajos Mihály nevű királyi solymászá-
nak adományozta. A Csepel-sziget a honfoglalás óta a magyar királyok kedvelt vadászó helye volt. Északi részén, valószínűleg a mai Szabadkikötő területén a király vadászkastélya, Ráckeven, régiesen Kevin-en a királynő vadászkastélya állt. A királyok, királynék solymászszenvedélyük kielégítésére lovászokat, solymászokat is telepítettek a szigetre. Erre emlékeztetnek Csepel északi részén máig fennmaradtak olyan földrajzi nevek, mint Királymajor, Királyerdő.

A királyi solymászatok pompázatosak voltak, gyakran kisebb hadgyakorlat számba menően rendezték meg. Kiszolgálásukra igen nagy segédszemélyzetre volt szükség; solymászokra, ebekre, lovászokra. Egyes adatok szerint szokás volt, hogy aki elsőnek lovagolt oda a sólyom által levágott kócsaghoz, az megkapta fővege mellé a kócsag dístollát, ami aztán a solymászatot részt vevő hölgyek egyike is megkaphatott. Zsigmond (uralkodott: 1387–1437) is kedvelte a solymászatot. Egyik alkalommal, amikor Ulászló lengyel király meglátogatta, vadászmadarakkal kedveskedett neki. Zemlényi Dávid fősolymász-mesterének, aki rendszeresen elkísérte külföldi útjaira, szép solymászcímert adományozott. 1420-ban Filippo Maria Visconti milánói herceg és Zsigmond egymás barátságát kereste. Ezt fegyverek és sólymok ajándékozásával is elősegítették. 1434-ben a herceg szép vadászsólymokért cserébe milánói fegyvereket küldött a magyar Thallóczinak. Ebből az időből származik egy érdekes solymászati adat. Bártfa község 1426–1440 években megállapította az ölyvfióák és az anyányi ölyvek árát 5 és 300 dénár közötti értékben (az ölyv szó akkoriban héját jelenthette). Rozgonyi György számára 1434-ben 9 forintért vásároltak betanított sólymot. Magyarország nyugati végein élő marienburgi, más néven malborki lovagoktól Zsigmond király több ízben kapott sólymokat ajándékba. V. László (uralkodott: 1453–1457) szintén solymászott. 1452-ben III. Frigyes német-római császárral 2000 lovaggal Rómába menet útjába ejtették Ferrarát, ahol Borsoval találkoztak, aki, 100-nál is több solymászt tartott udvarában. Hunyadi Mátyás (1458–1490) uralkodása alatt volt talán a solymászat fénykora Magyarországon. Nem csak Mátyás vadá-

szott-solymászott, hanem felesége Beatrix is, aki magával hozta Itáliából a solymászat szeretetét. Feljegyezték, hogy Mátyás 1476-ban a leánykérőre sólymokat is vitt Itáliába. A budai esküvőn pedig ott pompázott a Ruthénországból származó vadászsólyom. Az erdélyi vendégek pedig szintén solymászmadarakkal kedveskedtek a királyi párnak. Mátyás gyermekkorából feljegyezték, hogy amikor Kolozsvárott iskolába járt az ifjú Kállayval, a tanár megdicsérte az ifjú Kállay haladását miközben Mátyásról megjegyezte: *„abból soha sem lesz jóra való ember, mert mindig madarászni jár”*. Beatrix királyné továbbra is tartotta a kapcsolatot itáliai rokonaival. Nem egy esetben magyar, ruthén, és erdélyi sólymokat küldött Ercole ferrarai herceg sógorának mondván: *„kócsag, gém daru a magyar solymászok fő zsákmánya. Ennyiben tehát gazdagabb Pannónia Itáliánál. Ott jobbára csak fácánt ver fel és rúg le a sólyom”*. Onnan, pedig cserébe itáliai sólymok érkeztek a magyar királyi udvarba. Úgy vélték a kor emberei, hogy a solymászat, kivált a hölgyeknél a biztos lovaglásnak, a bátor és kecses mozgásnak is próbája. Mátyás udvarában is megbecsült volt a solymászat és a lótenyésztés. Csak lóháton lehetett követni a sebesen vad után repülő vadászmadarakat és gyönyörködni a támadásukban. Az árkon-bokron keresztül száguldó solymászcsapat csaholó kutyafalkával körülvéve olyan vadászat volt, amit akkoriban a férfias bátorság és ügyesség próbájának tartottak. Mátyás több helyen rendezkedett be (pl. Budai vár, Visegrád), de vadászai, solymászaik részére is épített várakat. Ilyen volt például a Tétény melletti (Érden) „Kutyavár”, ahol kutyáit, sólymait és a gondozókat helyezte el, vagy Solymár a királyi solymászok lakhelye. Buda és Pest közelében volt az a királyi központ – vadász kastély – amely Csepelen „Királyi major” néven volt ismert, vagy a pesti régi Hatvani kapun túli Mátyás pesti vadaskertje, amit 1514-ben még II. Lajos is használt. Beatrix királyné vadászó helye inkább délebbre Ráckeve-n, pontosabban Szentábrahámtelek-n volt, megőrizve a nagy elődök szokásait. Mátyás idejében Mór-richidán Szécsi János utódai az apátság papjait *„...kutyáik, sólymaik, lovaik pecérévé süllyesztették le”*. Ezért Mátyás megfosztotta az utódokat a mór-richidai kegyuraságtól. Mátyás korából említésre méltó az a három solymászköltemény, amiknek a szerzője Janus Pannonius. A költeményekből kiderül, hogy a solymászok leggyakoribb zsákmánya a nyúl lehetett, ezen kívül vadgalambra és récére is vadásztak. Bécs elfoglalása után Beatrix Pozsonyból Hainburgba költözött, ahol pártfogásába vette a váruradalom sólyomnevelő telepét. Természetesen Pozsonyból magával vitte solymászeit is. Régi (középkori) naptárak – például a talán Mátyás könyvtárába sorolható ún. „Flamand naptár” két oldalt (hónapot) is szentel a solymászatnak, miniatűr solymász ábrázolással. (10. és 11. kép)

II. Ulászló (uralkodott: 1490–1516) is szenvedélyes vadász volt. Vadászterületei: Visegrád, Bakony, Tata, Gesztes, Csákvár, Isaszeg, Csepel-sziget voltak. Solymászatához három solymászt és két madarászt alkalmazott, akik madarait nevelték és hordozták. II. Ulászló, Budán lévő herceg öccse és Jagello Zsigmond lengyel király 1500. július 20-án a Csepel-szigeten solymászatot vettek részt. A történet szerint a herceg elveszítette sólymait, melyeket elkezdett lázasan kerestetni. Egy csepeli hajósnál találtak rájuk. A megtalálót a herceg pénzzel jutalmazta. Kiváló solymász volt Balassi

7. kép: XX. századi relief a római
San Saba templomból
(fotó: Fejérdy Tamás)

8. kép: Honfoglaláskori
lovas solymász ábrázolás az Urál
vidékéről (Langó 2012 nyomán)

9. kép: Álmos herceg varjút fogat
sólymával (Képes Krónika, 1136)

10. kép: Gyalogos solymász Máttyás
naptárában (Soltész 1983 nyomán)

Ferenc is, a budai testőrhuszárság parancsnoka. Tudjuk róla, hogy 1500 és 1505 között többször is sólymokkal ajándékozta meg a Budán tartózkodó Jagello Zsigmondot. Telegdi Istvánnak 1502-ben adományozott francia címerében vadkacsára vágó sólyom látható, mely része azon címereknek, amelyekben solymászérmekből fakadó solymásműlt elevenedik fel.

Nincs adat arról, hogy az uralkodó és a kiváltságos osztály tagjain kívül mások is solymáshattak-e, de tény, hogy 1504. évi XVIII. törvénycikkely kimondta; parasztoknak vadászni és madarászni tilos. Mi sem természetesebb, hogy a vadak és a ragadozó madarak is a földtulajdonnal együtt az uralkodó osztályé voltak, tehát a vadászat, a solymászat a földtulajdonosok kiváltsága volt. II. Lajos (uralkodott: 1516–1526) király és felesége Habsburg Mária nagy vadász és solymász hírében állt. Feljegyezték róla, hogy nem sajnált kiadni bármilyen nagy összeget egy kiváló sólyomért. Dubrárius azt írta, hogy az ország sanyarú helyzete ellenére az egri püspöki jószágokat kezelő egyik tisztnak elengedte negyvenezer arany tartozását (mások szerint ezt az összeget csak ígérte) egy betanított, jó sólyomért, amellyel az ügyes idomító meglepő dolgokat produkáltatott. 1525-1526 években, a mohácsi csata előestéjén II. Lajos féltett sólymainak Szent Iwany Kelemen kamarás volt a gondviselője. A király szívesen fogadott el ajándékként sólymokat. A hűségüket tett oláh vajdák évente sólymokkal kedveskedtek a királynak. A királyi párnak legkedveltebb solymász-, vadászhelye a Csepel-sziget volt. Időnként ellátogattak vadászni, solymászni az általuk felújított Mátyás király féle budanyéki vadasparkba is, de a királyi párnál ez a park nem vetekedhetett a csepeli vadászterülettel. II. Lajosnak és feleségének Máriának, „Habsburg Dianának” a csepeli solymászatok jelentették a legnagyobb vonzerőt, ahová a nagyobb politikai krízisek idején a szinte még gyermek királyi pár elmene-külhetett. Így volt ez a török sereg Magyarország ellen indult 1526-os hadjárata idején is. II. Lajos, 1526. július 22-én búcsúzott el feleségétől Csepelen, hogy induljon a török ellen. I. Szulejmán a mohácsi csatáról a Duna mentén Buda felé vette seregével az útját, rabolva, fosztogatva az útjába eső falvakat. Felérkezve Budára, az elnéptelenedett budanyéki vadaskertben két napot, szeptember 15–16.-át vadászattal töltötte, ahol sólymokkal és vadászgepárdokkal üzte a néhai király féltve őrzött vad-jait. Más adat szerint 1526. szeptember 26-án a Budára bevonuló szultán napokon át vadászott, amit történetírója, Kemálpaszadé így írt le: *„...volt ezen a vidéken - Buda mellett - a gyaurok királyának egy vadászó helye, amely teli volt különféle vad-aknak mindenféle nemével... a dicső padisah sólymokkal és vadászgepárdjaival két ízben is kirándult oda vadászatra, s egészen belemerült a vadak üzésének gyönyörébe...”*

Magyarország három részre szakadása után a királyi Magyarország uralkodója Ferdinánd lett, majd később fiára, Miksára szállt át. I. Miksa (uralkodott: 1564–1576), 1515-ben Bécsben királytalálkozón látta vendégül II. Ulászló magyar királyt, a már megkoronázott II. Lajost és Jagello Zsigmondot. A találkozó színvo-nalát díszes felvonulások emelték. A neves királyi kompánia az előttük elvonuló med-vevadászok, vaddisznóvadászok, zergevadászok hada között a solymárokban is gyönyörködhetett. A korabeli írások szerint híres solymász volt Hyppolit esztergomi

érsek, a későbbi egri püspök is. 1518-ban, Krakóban a lengyel királytól tevéket, ebe-
ket és vadászsólymokat kapott ajándékba. E korban a solymászat olyan kiemelkedő
fontosságú volt Európa-szerte, hogy az egri püspök 1519. október 12-én tíz sólymot
küldött ajándékba a mantuai örgrófnak. Más alkalommal pedig unokaöccsének Fe-
derigo Gonzaga mantovai hercegfinak 10 egri sólymot küldött azzal a megjegyzéssel,
hogy ezeket nem kismadarak, hanem gémek, darvak, hatyúk és nyulak elejtésére
idomították. A magyar sólymok általában igen nagy becsben voltak Olaszországban.
Feljegyeztek egy solymászvadászatot, amikor egy sólyom egyszerre két vadludat fo-
gott. I. Miksa más előkelő elődeihez hasonlóan a nyitrai püspöktől kért *„sólymokat,
az ölyveknek abból a fajtájából, amelyeket bastardnak, vagy kéklábúnak hívnak...”*. Ezen
nem is lehet csodálkozni, mivel a Nyitra melletti Halla helység már évszázadok óta
királyi solymászok faluja volt.

Balassi Bálint (1554–1594) jól ismerte a solymászatot lehet, hogy ebben gyakor-
lati tapasztalatokra is szert tett. Több versében ír sólymokról, solymászatról. Egyik-
ben szerelmét sólyomhoz hasonlítja:

*„Édes Júliám, gyenge vidám aranyalmácskám,
Jó illatú vígkedélyű sólyommadárkám,
Szállj bátran én kezemre
Hozz örömet szívemre,
Ne félj semmit édes sólymocskám!”*

A XVI. században volt egyes kutatók szerint Magyarországon a solymászat virágkora.
Minden valamire való udvarházban tartottak vadászmadarakat és rendszeresen va-
dásztak velük. Európa-szerte ismert volt a magyar solymászat és a kiváló magyar sóly-
mok. Uralkodók, hercegek keresett vadászmadara volt a magyar földről származó
felvidéki ráró (mai nevén kerecsensólyom), a dunántúli ölyv (melynek mai neve héja),
és a karvaly. Európában Belgiumtól Törökországig uralkodók, hercegek és basák ke-
resték az alkalmat, hogy magyarországi vadászmadarakat szerezhessenek. Nem csak
a férfiak, hanem a hölgyek némelyike is szenvedélyes solymász volt. 1568-ban Gersei
Pethő Benedek beszámolt arról, hogy felesége *„kevéssel szülése előtt karvallyal üzte a
nyulat lóhátról és mindaddig nyulászott, míg kilenc órakor megszületett a fia és most
mindketten a gyermekágyat nyomják”* (a történet érthetőségéhez tartozik, hogy a kar-
valyként említett madár héja lehetett).

Magyarország három részre szakadása után, a királyi Magyarország uralkodója,
I. Ferdinánd (uralkodott: 1526–1564) is Nyitráról szerezte be sólymait. Többször
is sürgette Abstemius Bornemissza Péter nyitrai püspököt, hogy küldjön neki „kék-
lábú” sólymokat, továbbá a felvidéki nagybirtokos Gyarmati és Kékkői Balassákra is
ráparancsolt, hogy váraik falán fészkelő sólymok fiókáiból minél többet küldjenek.
János Zsigmond (uralkodott: 1541–1551), I. Szulejmánt, utolsó Magyarország ellen
indított hadjáratán, zimonyi látogatásakor (1566) sólymokkal is megajándékozta.
Felső-magyarországi várnagyok is – az európai szokásoknak megfelelően – gyakran
ajándékoztak sólymokat egymásnak.

A törökök 1500-ban elfoglalták Erdélyt és 11 magyar tisztet elfogtak, akiket csak akkor engedtek szabadon, amikor a magyar király Dániából importált 11 északi sólymot adott ajándékba a szultánnak. A török időkben Erdélynek különleges szerep jutott a magyar solymászat történetében. A török udvar kegyeinek megtartásáért sólymokat is ajándékoztak. Ezek az ajándékozások idővel rendszeres adóvá váltak, „falconagium” néven. Báthory Zsigmond (1572–1613) erdélyi fejedelem adókedvezményben részesítette a sólymok beszerzésével és tanításával foglalkozó gelencei solymászokat. 1596-os feljegyzés szerint a Losonczyak (Temesvár) jobbágysági kötelesek voltak beszolgáltatni: nyestet, császármadarat, fajdot és karvalyt is. Híres solymász volt a török megszállás idején Zay Péter, aki időnként átlátogatott Morvaországba is, hogy idomítson magának sólymokat. A XVII. században Erdélyben is divattá vált, hogy a legkiválóbb solymászok művészetük elismeréseként nemesi rangot kapjanak. Báthory Gábor (1589–1613) erdélyi fejedelem olyan címert adományozott Madarász Péternek, amelyen egy egyenruhás solymász szerepel, jobb öklén vadászmadárral, bal kezében két foglyot tartva. Madarász Péterről – aki a nevét is valószínűleg solymászként érdemelte ki – feljegyezték, hogy vadászmadarait a Görgényhez tartozó Felsőoroszbiban idomította. Sziget Pencz István szintén solymászt ábrázoló címert kapott a fejedelemtől, valószínűleg ő is, mint kiváló solymász érdemelte ki a nemesi rangot. Az erdélyi uralkodók és a török porta közötti jó viszony megtartása érdekében rendszeresen ajándékoztak sólymokat, mintegy adófizetésként. Pl. Apaffy György 1629. szeptember 6-i ajándékjegyzékében 24 sólyom is szerepelt. I. Rákóczi György (1593–1648) is kedvelte a solymászatot. 1639-ben a krakkói vajdának egy pár rárót küldött ajándékba, míg a török portának uralkodása alatt mintegy 60 db sólymot szállított adófizetésként. A török megszállás idején Erdélyben éltek olyan Solymász nevű jobbágyságok is, akik a török császároknak sólymokkal rótták le adójukat. Feljegyezték, hogy az erdélyi Páva községben 1655-ben 17 solymászcsaládot tartottak nyilván. II. Rákóczi György (1621–1660) is kedvelhette a solymászatot és a solymászokat. Bizonyítékként 1652-ben hadmentességi kiváltságukban megerősítette erdélyi Korond, Sófalva és Parajd solymászeit. Ez egyben azt is jelenti, hogy a falvak solymászeitek tevékenysége már korábban is sokkal fontosabb volt a fejedelmek számára, mint a fegyverforgatás. Gróf Bethlen Miklósról (1642–1716), az akkori erdélyi kancellár feljegyzését azért érdemes felidézni, mert ízig-vérig hiteles solymásztörténetet említ egy félig-meddig betanított hénáról, amelyik mindenféle háziállatot elfogott, csak éppen vadmadarakat nem; „...egy ízben, amikor madarát már nagyon kiéhezettette és elengedte nyúlra, az ölyv egyenesen az arcába repült és úgy beléje ragadt, hogy ha nem harap az ölyv lábába, talán meg sem szabadul tőle.” A kancellár írásaiból megtudható, hogy a legértékesebb vadászmadarak akkoriban az izlandi és a grönlandi vadász sólyom, Ázsiában pedig a kerecsensólyom volt. Apafi Mihály (uralkodott: 1661-1690) korában utoljára villantak fel az ősi hagyományok. Idomított vadászlovak, háromszáz vadászeb, számtalan solymász és vadász összehangolt, nehéz és kollektív munkája az I. - V. századi hun, VI. – VIII. századi avar, XIII. századi mongol és a XIX. századi turkmének vadászati hagyományaihoz hasonlított. II. Rákóczi Ferenc (1676-1735) erdélyi fejedelem szintén nagy kedvvel

11. kép: Lovas solymász Mátyás naptárában
(Soltész 1983 nyomán)

12. kép: Első Magyar Solymász Egyesület
(MSE) jelvénye (1939) (A szerző fotója)

üzte a solymászatot, Szathmáry Király Ádám íródeák feljegyezte, hogy franciaországi látogatása alkalmával XIV. Lajos francia királlyal együtt solymászott. Ez alkalommal „rárókkal, sólymokkal, kerecsenekkel, ölyvökkel és agarakkal fogdosztatott nyulakat, fácánokat és egyéb madarakat”.

Visszatérve a magyar országrészre, I. Lipót (uralkodott: 1657–1705) még 24 solymászt alkalmazott. Valószínű, hogy akkoriban ez ismert és gyakorolt vadászati mód volt, ha a király „hivatásosokat” foglalkoztatott. Tudomásunk van egy 1723-ból származó írásból, hogy III. Károly (uralkodott: 1711–1740) maga is solymászott. 49 embert alkalmazott, hogy gémekekre, meg kócsagokra vadásszon. E célra Laxemburgban és Bécsújhelyen két gémapólot is tartott. Solymász személyzete élén a főudvari solymázmester állt, akinek irányítása alatt udvari solymászshivatali titkár is dolgozott.

Mária Teréziáról (uralkodott: 1740–1780) feljegyezték, hogy sokszor lovagolt ki solymászatra. Fiát, Józsefet (II. József, uralkodott 1780–1790) is egy ilyen alkalommal (1741?) mutatta be az udvarnak. A XVIII. század végéről már egyre kevesebb solymászati vonatkozású adat maradt fenn. Talán annak is köszönhetően, hogy II. József több intézkedése mellett a solymászatot is betiltotta. Néhány nemesi udvarházban még egy ideig tartottak vadászmadarakat, de a lőfegyverek tökéletesedésével és sokkal praktikusabb voltuk miatt ez a régi vadászati mód mintegy másfélszáz évre háttérbe szorult. Azonban mégis van egy XIX. századi solymászzal kapcsolatos történet, az ún. „Magyar Kártya”. Ez Budapesten keletkezett és 1830-tól terjedt el

Magyarországon, majd Európában. Lapjai közül a „piros felső” Geszler Hubertet ábrázolja, jobb kezén lesapkázott sólyommal. A magyarok és tőlünk keletre élő lovas solymász népek általában jobb kézen vitték a madaraikat, hogy a balkézrel irányítani tudják a lovakat, míg a nyugati gyalogos solymászok balkézen hordozták madaraikat. A kártya alkotója vélhetően ezzel magyar solymászt „csempészett” bele a svájci figurába (ennek ideológiai háttere nem ezen írás témája). Még érdekes szimbólum található nyolc kártyalapon, az ún. „tökön”. A „tök” motívum valójában nem egy növényi termést ábrázol, hanem díszes, sólyom lábcsörgőt! Bizonyítékként szolgál a tök/csörgő felső részén található hosszanti, majd kör alakú nyílásba torkolló rés, illetve az alján található fül. A fém sólyomcsörgőnél a fülön keresztül kell egy vékony bőrszíjat átfűzni, hogy a madár lábára felerősítsék. A csörgőben kemény (kő, fém) mag van, hogy a madár mozgását hangos csörgőhanggal jelezzé.

A híres személyiségekhez már nem köthető solymászat azonban nem halt ki Magyarországon. Továbbra is művelték egyes nemesi kúriákon, parasztek körében, de ezek vélhetően érdektelenek voltak már a korabeli „krónikások” számára. 1901-ben tűnt fel ismét látványosabban a solymászat hazánkban; Odelscalchi Zoárd, Radclyffe hercegtől nyolc betanított vándorsólymot hozatott Szabolcs-megyei birtokára, Tuzséra, ahol 1902-ben 300-nál (!) is több vadat zsákmányoltak. 1910-ben Szegeden létesült egy solymásztelep, ahol többnyire rárókat (kerescensólymokat) idomítottak. 1930-ban Mrs. A. MacLean 10 db sahin fajú sólymot hozatott Indiából, hindu idomítóikkal együtt Gödöllőre. A solymászati ismereteiket a magyarok is átvették és hazai madarakat is tanítottak. Egyszerre 27 vadászmadár is volt a telepen. Elismerést jelentett a gödöllői solymászoknak, amikor Horthy Miklós kormányzó 1937-ben vendégül látva III. Viktor Emánuel olasz királyt és feleségét, a királyi programba a solymászatot is betette. A korabeli filmhíradó is megörökítette, amint az előkelőségek előtt a solymászok sólymokkal, héjakkal fácánt, nyulat fogatnak. A vadászat végén Horthy egy solymászkesztyűvel ajándékozta meg a királyt. 1939-ben neves személyiségek (Vitéz Nemeskéri Kiss Géza, Nádler Herbert, Vasvári Miklós, Vertse Albert, Fábíán Gyula és mások) részvételével megalakult a Magyar Természettudományi Múzeumban a Magyar Solymász Egyesület, (12. kép) és ezzel elérkeztünk napjaink solymászegyesületének jogelődjéhez. A II. világháború elsöpörte az egyesületet, majd a háború utáni ideológia „osztályidegennek” tekintette, „urak sportjának” tartotta, így tiltotta mindenféle egyesülés létrehozásával együtt. Az állami erdőgazdaságok keretében az 1940-es évek végén előbb Fegyverneken, majd Gödöllőn létrejött egy ragadozó madár kísérleti telep, ahol solymászattal is lehetett foglalkozni, de csak, mint kutatással. 1950-es években – szintén kísérleti célból – az akkori földművelésügyi minisztérium engedélyezte, hogy a nagyobb halastavakkal rendelkező állami gazdaságokban (Hortobágyi, Tiszasülyi, Kiskunsági, Bánhalmi, Pankotai ÁG.) solymászokat alkalmazzanak a halak szárnyas kártevői elleni biológiai védekezés érdekében. Különböző okok miatt megszűnt, majd többször újraalakult az amatőr solymászat hazánkban, míg 1968-ban sikerült olyan stabil alapokra helyezni, hogy működése azóta folyamatossá vált. A jogszabályi feltételek a természetvédelem, a va-

dúszat, a madártartás területén rendeződtek. Vadászmadár tenyésztőtelepek működnek hazánkban is, a madárigények kielégítése megoldott. Rendszeresen hazai és nemzetközi solymásztalálkozók részesei, és lehetne a sort folytatni...

A magyar solymászati hagyományok ápolását, fenntartását, népszerűsítését, átadását az utókornak – mint élő hagyományt – a kulturális miniszter 2010-ben magyar szellemi kulturális örökséggé minősítette. 2012-ben az UNESCO szellemi kulturális örökségek listájára került és 2014-ben a "hungarikum" címet is elnyerte. Ezzel a magyar solymászat az egyetemes magyar történelmi örökség részévé vált.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Ford. Paizs Dezső. Budapest, 1926
- Bakay Adolf Dr.: *A magyar solymászat története*. – Nimród Vadászújság Budapest, 1926. szeptember 15.- december
- Bástyai Lóránt: *Életem a vadászmadarakkal*. Budapest, Nimród Alapítvány 1994
- Bástyai Lóránt: *Vadmadárból – vadászmadár*. Budapest, Művelt Nép, 1955
- Benkő Mihály: *Julianus nyomdokain Belső-Ázsiában*. Budapest, Timp Kiadó, 2001
- Brehm, Alfred: *Allatok Világa* 8., *Madarak* I-III. (szerk.: dr. Schenk Jakab) Budapest, Gutenberg Könyvkiadóvállalat, é.n.
- Csiffáry Tamás (szerk.): *Magyar Királyok Könyve*. Budapest, Könyvmíves Könyvkiadó, 1999
- Dr. Csöre Pál: *A solymászat története*. Budapest, TerraPrint, 1996
- Dr. Dementijew, G. P.: *Der Gerfalke* – Neu Brehm Bücherei. Berlin, 1960
- Dúcz László: *A közöttünk élő turulmadár*. Szentendre, Geobook Hungarx Kft., 2008
- Duhay Gábor (szerk.): *Solymáskönyv*. Budapest, Nimród Vadászújság Kiadó, 2014
- Duhay Gábor: *Lelovich*. Budapest, Nimród Vadászújság Kiadó, 2015
- F. Mihály Ida, Lócsy Erzsébet, Holl Imre: *A középkori Buda és Pest*. Budapest, Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya, 1955.
- Homoki Nagy István: *Szárnyas vadászmesterek*. Budapest, Magyar Könyvbarátok, 1947
- Huszár Lajos: *Sólyomábrázolások középkori pénzeinken*. – Aquila 1960-61. 195–202
- Langó Péter: *Egy keleti tál vadászmadaras lovas ábrázolással és a lovas solymászat korai magyar hátterének kérdése*. – Magyar Solymász (évkönyv), 2012 Budapest, Magyar Solymász Egyesület, 82–89
- Kálti Márk: *Képes Krónika*. Reprint kiadás. Budapest, Helikon Kiadó, 1987
- Kézai Simon Mester: *Magyar Krónikája* 1283 (?). 6.§. Szabó Károly fordítása.
<http://mek.oszk.hu/02200/02249/02249.htm>
- Mullarney, Killian – Svensson, Lars – Zetterström, Dan – Grant, Peter J.: *Madárhatározó*. Budapest, Park Könyvkiadó, 2000.
- Kiszely István: *A magyar nép őstörténete*. Egyetemi tankönyv és tanári segédkönyv. Budapest, Magyar Ház, 2001.
- László Gyula: „Emlékezzünk régiekről...” *A Kárpát-medence egykori népeinek története és a magyar honfoglalás*. Budapest, Móra Ferenc Kiadó, 1983
- (Galánthai) Lelovich György: *A solymászat rövid történelme az ókortól napjainkig*. – Nimród Vadászlap, 1942. június 10.
- Schenk Jakab: *Magyar solymászmadarnevek, I. Turul-zongor-kerecsen*. – Aquila különlenyomat, 1939. 267-348.
- Soltész Zoltánné: *Flamand kalendárium*. Budapest, Helikon, 1983
- Zolnay László: *Vadászatok a királyi Magyarországon*. Budapest, NATURA, 1971